

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, peccata populi exaggerat et coarctat. **Secundo**, panam comminatur, scilicet gentis excidium, cum ali-
vers. 7: *Terra vestra deserta, etc.* **Tertio**, ostendit quomodo per penitentiam Deum placare possint, cum
ali vers. 16: *Lavamini, mundi estote, etc.* **Huc usque concionatorem agit Isaías docteque modum et ordi-
nem concionandi, quem nostri concionatores intulerint. **Quarto**, proprie Prophetam agit, cum vers. 28,
avolut a Christum et Apostolis, et vers. 31, ad ignem gehenna.**

1. Visio Isaiae filii Amos, quam vidit super Iudam et Jerusalem in diebus Oziae, Joathan Achaz et Ezechiae, regum Iuda. 2. Audite, cœli, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est. Filios enutrivi, et exaltavi : ipsi autem spreverunt me. 3. Cognovit hos posse-sorem suum, et asinus præsepe domini sui : Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit. 4. Vé genti peccatrici, populo gravi iniustitate, semiui nequam, filiis scleratis : dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. 5. Super quo percutiam vos ultra, addentes prevaricationem ? omne caput languidum, et omne cor mortens. 6. A planta pedis usque ad verticem, non est in eo sanitatis : vulnus, et litor, et plaga tumens, non est circumligata, nec curata medicamine, neque fœta oleo. 7. Terra vestra deserta, civitates vestre succensa igni : regionem vestram coram vobis alien devorant, et desolabitur sicut in vastitate assuum. 8. Et derelinquetur filia Sion ut umbra-culum in vinea, et sicut tugurium in cucumerario, et sicut civitas quaest vastatur. 9. Nisi Dominus exercitum reliquerit nobis senecte, quasi Sodoma fuissimus, et quasi Gomorrah similes essessemus. 10. Audite verbum Domini, principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri, populus Gomorrhæ. 11. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus ? plenus sum ; holocausta arietum, et adipeum pinguisum, et sanguinem vitulorum, et agnorum, et hircorum, nolui. 12. Cum veniretis ante conspectum meum, quis quesivit hec de manibus vestris, ut ambularetis in atris meis ? 13. Ne offeratis ultra sacrificium frustra : incensum abominatio est mihi. Neomeniam, et sabbatum, et festivitates alias non feram, iniqui sunt ecclesiæ vestri : 14. calendæ vestras, et solemnitates vestras odivit anima mea : facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens. 15. Et cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis : et cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam : manus enim vestræ sanguine plene sunt. 16. Lavamini, mundi estote, auferite malum cogitationum vestrarum ab oculis meis : quiescite agere perverse, 17. discite benefacere : querite iudicium, subveniente oppreso, judicate pupillo, defendite viduam. 18. Et venite, et arguite me, dicit Dominus : si fuerint peccata vestra ut cocciump, quasi nix dealbantur : et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt. 19. Si volueritis, et audieritis me, bona terra comedetis. 20. Quod si nolueritis, et me ad iracundiam provocaveritis : gladius devorabit vos, quis omnes Domini locutum est. 21. Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena iudicii? justitia horitur in ea, non autem homicidae. 22. Argentum tuum versum est in sea-riam : vinum tuum mixtum est aqua. 23. Principes iui infideles, socii furii : omnes diligunt munera, sequuntur retributions. Pupilli non judicant : et causa viduæ non ingreditur ad illos. 24. Propter hoc ait Dominus Deus exercituum fortis Israel : Heu, consolabor super hostibus meis, et vindicabor de inimicis meis. 25. Et convertam manum meam ad te, et ex-equam ad purum scoriacum tuam, et auferam omne stannum tuum. 26. Et restituum iudices

tuos et fuerunt prius, et consiliarios tuos sicut antiquitus : post hæc vocaberis civitas justi, urbs fidelis. 27. Sion in iudicio redimetur, et reducent eam in justitia : 28. et conteret seculos, et peccatores simul : et qui dereliquerant Dominum, consumentur. 29. Confundenter enim ab idolis, quibus sacrificaverunt : et erubescetis super hortus, quos elegeratis, 30. cum fueritis velut querqus defluentibus foliis, et velut hortus absque aqua. 31. Et erit fortitudo vestra, ut favilla stuppe, et opus vestrum quasi scintilla : et succedetur utrumque simul, et non erit qui tamquam.

4. VISIONE ISAIÆ FILII AMOS QUAM VIDIT SUPER IUDICANDAM ET JERUSALEM IN DIEBUS OZIE, etc. (4).—Est hic titulus libri continens nomen ipsius auctoris sive Prophetæ, et populi cui ipse prophetat, et tempus

quo prophetavit, videlicet sub Ozia sive Azaria,
Joatham, Achaz et Ezechia regibus Iuda (2).

*Nota primo, « visio, » id est visum sive res visa, puta prophœtia, quam vidit Isaías oculis non corporis, sed phantasie, aut potius mentis et intellectus; ubi *videre* et *audire* sciœ idem sunt, puta clare rem cognoscere. Licit enim Isaías quandoque *videnter* subdola quendam, ut cap. vii. vidit Deum in throno cum Seraphimis; tamen communiter tantum audierat Deum sibi loquentem.*

Secundo, dicit "visio" potius quam propheta, tum ut indicet certitudinem sive proprieatem; quia, ut ait S. Basilius, visus est sensuum certissimum: tum ut sciamus Isam in hac illuminatione Dei non quasi futura reiprenitionem, sed quasi presentis claram inspectionem appresuisse: in Dei enim presencia, et previsione omnia, etiam futura sunt quasi presentia. Ita Cyrillus, Refert S. Gregorii

ii. Altera ad posteros hinc non emendatos directa. 10.
Primo, reprobat cultum religionis mere externum, tituto hypocrisi et iniunctitate contaminatum. 11-15.

Secundo, exigit vitiorum abolitionem, et virtutem religiosarum substitutionem, 16-17.

Tertio, promittit, posita hac conditione, peccatorum remissionem et bonorum redditum, 18-19.
Quarto, minatur, emendatione hanc secuta, extermi-

Primo, denuntiat vindictam sumendam de secleratis,
et discretionem faciliendam ab innocentibus. 24-25.

Secundo, spondet melioribus his reliquis reparationem
reipublicae et redemtionem. 26-37.

Tertio, excipit ab hoc beneficio idololatras, cum idolis
et reprobis et redemptione, 26-27.

(2) Hic titus vel ab alio post mortem Isaiae, vel ab

ipso sub finem vita in capite Prophatarum inscriptus fuit. Nam cum sub Ozia prophetae caput, nesciebat an sub aliis principibus postea regnaturis prophetaet, nisi revelationem supponas quam nullo modo necessariam esse dicere non dubitamus.

Nulla exstat ratio idonea, inquit Rosenmüller, carum cum Koppio, Cubio et Bertholdio (*Einleit.* pag. 1387) hoc capitulo tres a se invicem diversas, et vario tempore editas.

pic tres a se invicem diversas, et vario tempore venientes, orationes comprehendendi existimamus. Illorum argumenta refutavit, omnesque hujus capituli partes artissime invicem cohæserunt ostendit Gesenius in *argumentis*, pag. 148.

com conferre ostendit Gesenius in *Commentariis*, pag. 190. Nec minus supervacanea Vogelli conjectura, medium hujus capituli partem, a vers. 10 usque ad 20, esse epitome pars, a prima diversa orationis.

Exstant Everardi Scheidii *Specimina philologica critica*
tria novam versionem cap. i et ii valciniorum Isaia, ad-
fectis animadversoribus complectentia, que prodierunt
Harderovici Gelrorum, 1779, 1780, in-4°. (Rosenmüller.)

ries, lib. II *Dialog.* cap. XXXV, de S. Benedicto, quod ipse in oratione ita mente in Deum elevatus fuerit, ut sub eo viderit mundum totum quasi puerum globum in radis solis collectum. Quarenti quonodo id fieri potuerit, respondet, cauسامque et modum assignat, dicens: « Quia vidētū Deum angusta est omnis creatura, » et mens S. Benedicti in *Deo* dilata sub eo mundum quasi glebūnum, videt. Simili modo nostri Prophete. Ita spiritu elevabantur in *tempore*, ut res etiam remota quasi eorum se posset exercitare, ideoque eorum propheta vocatur *visio*, ipsique vocantur *vidētū*, ut liber Addo Videlius, id est Prophete; et Saul ad Samuelem: « Ubi est dominus vidētū? » cui Samuel: « Ego sum vidētū, » id est Propheta. *I Reg.* ix, 18. Hanc previsionem Deus Propheta, sed maxima Isaiae, communavit. Isaiae enim ea que predicit, ita distincte et dilucide proponit, ut qui ex legit, cernere se potius potest presentia, quam sperare futura. Ita Thales rotugatis, « quantum a mendacio distaret veritas? » respondit: « Quantum oculi ab auribus. » Sensit vir sapiens, ea demum esse indubitate fidei que hominum oculi cernuntur, non que auribus audiuntur.

Tertia, Propheta sepe pro eodem accipiunt hec tria, scilicet, « visio, verbum, onus, » nimur pro propria, sive de quo cap. XIII, 1. Vide *Can. I.*

Quarto, dicit *visio*, non meta, sed *Isaiae*: non tam modestia quam historie causa, scilicet ut sequentibus seculiscientiis hunc esse librum *Isaiae*, non alterius: hac enim de causa scriptores libris quod edunt sunt nomen praefigunt.

Filius Amos. — Alius est hic Amos ab Amos qui est tertius inter minores Prophetas, ut dixi in Proemio. Utrumque Prophetam fuisse censem Hebrei; tradunt enim ipsi hanc regulam; quotes in titulo Prophetarum nominatur pater Propheta, vel avus, vel abavus, significatur singulos eorum fuisse Prophetas; sed hinc regula dubia et eruditis falsa videtur, de qua re alibi agam.

Quoniam videt (id est audiuit a Deo) *super IUDAH ET JERUSALEM*. — Septuaginta, *quam videt contra Iudam et Jeruzalem*. Hebrewram enim *in aetate super et contra significat*: hic melius vertas, « super. » Isaiae enim non tantum adversa, sed et leta *Judea* prenuntiantur. Sub « *Juda* » acceperit et Tribunus Benjamin: haec enim in schismate decem Tribum sub Jeroboam cum Iuda absedit Roboam, et domui Davidis, q. d. Hic liber Isaiae continet tam prospera quam adversa, que ipse in spiritu predicti in diebus Oziae, Joatham, Achaz et Ezechie, posteris Jude et Benjamin, ac maxime Hierosolymitis obvenerat, partim sub illis ipsis regibus, partim post eos. *Ita* enim in diebus Oziae *referendum* est ad « *videt* », ut patet: nam licet Isaiae, cap. XIII et seq., prophetet etiam contra Babylonios, Medos, Syros, Egypcios, etc., tamen praecepit et communissime prophetat *Judeis*. Unde eis suam prophetiam inscribit.

Notat S. Hieronymus, anque: « *quod in titulo ponitur Isaiae prophetasse sub Ozia, Joatham, Achaz et Ezechia*, non ut in aliis Prophetis, confuse intelligendum est, ut nescimus quid sub quo specialiter rege dictum sit; sed usque ad finem voluminis scriptum referunt quid seorsim sub Ozia, » scilicet dicta a cap. I ad cap. VI, vers. 1, « et quid sub Joatham, » scilicet dicta cap. VI, vers. 1, ad cap. XIV, vers. 28, « et quid sub Ezechia ei a Domino revelatum sit, » scilicet reliqua a cap. XIX, vers. 28, ad finem libri. Ita ipse. Hoc generaliter verum est; patitur tam exceptionem, ut patebit cap. XVII, vers. 4.

2. AUDITE, COELI, ET AURIBUS PERCIPTE, TERRA, QUONIAM DOMINUS LOCUTUS EST. — Attentionem sibi conilitat Isaiae per pathos invokebat celum et terram, ut audiant verba, non sua, sed Domini. Jam Haymo per *celum* intelligit viros probos, spirituales et celestes: per *terram* homines ruderiores et terrenos, vel etiam pravos et incredulos. Verum hoc sensus est tropologicus.

Ad litteram ergo S. Basilus, Hieronymus et Cyrius per *celos* accipiunt coeli incolas, puta Angelos: per *terram*, terrigenas, puta homines, ut si metonymia.

*Celos in
rota ob
tre cap.
cas.*

Secundo, magis literaliter et genuine locutio Cyrilus et Rupertus proprie ipsos celos et terram accipiunt: utitur enim Isaiae prosopopedia ad inanimes creaturas, ut oratio sit gravior et plena indignationis, idque primo, ut significet Judeos omnium sua bona a celo et terra accepisse per Deum, cui iam adeo fuerint ingrati; secundo, eo quod Judei adorarent solen, lunam, sidera in celo, et in terra bestias ac lapides, ideo ea ipsa nunc eorum judices invocat; tertio, et maxime, quia cum homines rationales, puta Judei, non possent audire Deum et Propheta hinc Isaiae invocat creaturem inanimes que semper obediunt Deo, ut gravissima sit querela et exprobatio; invocat, inquam, eas quae testes mutos et asternos, ut nimur colum et terra testes sint tum paci praterita a Deo cum Judeis initi Deuter. XXXI, 19: « Testes invoke hodie colum et terram, quod proponerem vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem; tum presentis Judeorum perfidie, qua pactum hinc violarunt: haec enim verba Isaiae illis Mosis jam citatis ad amissum responderunt; tum futuri eorum supplicium, ut nimur colum et terra non tantum testes sint, sed et vindicis Creatoris sui. Nam « pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. » *Sapient.* v, 21. Similia sunt *Psalm.* LXXX, 4, et *Deuter.* x, 20, 4: « Audite, inquit, coeli, que loqueris, audiat terra verba oris mei. » Ita S. Ambrosius in *Psalm.* CXXVIII, serm. 14: « Testatur, inquit, elementa Deum ad redargendos eos, qui nolunt praecepta divina servare; ut refugia, omnia excusationis obsepiat. » Et S. Chrysostomus hic, qui et exempla addit: « Eam sub rem, ait, missus ad Jeroboam Propheta.

omisso rege ad quem mittebatur, scilicet admodum sermonem ad altare convertebat, » *III Reg.* XIII: « Et Jeremias terram ipsum advocabat dicens: Terra, terra, terra, scribe virum hung, virum exterrificare, sive ejectum, » *Jerem.* XXII. Dicit itaque: quoniam tanta est hominum impietas, ut ad verba Dei obdurecent, loquaciter colo et terra. Celum quavis sit remotissimum, audiet terra, quamvis lapidosa et crassa, auscultabit, Surde autem sunt hominum aures.

Sensus ergo est, q. d. *Vos*, coeli insensibiles et inaniennes, tu, terra bruta et surda, audite a me quia populus meu... nee non vult, audite justam meam de eo querientiam: ut, sicut nulli et certi testes fuisti paci me cum Judeis initi, legisque eis a me data, sic et nunc siti testes tum eorum inobedientie, ingratiitudine et rebellionis; tum justa mea de eis querela et communitio, atque in futurum siti testes mea vindicta, qua mala que eis hic committere exequar, eisque infligam: nec testes tantum silius, sed et luctores a vindice, scilicet tu, terra, impius Judeis prebeat ferream: tu, celum, esto eis aeneum. Rursum et magis, in die iudicii tu, colum, vibra in eos tonitrua et fulmina, tu terra, illi debet. Ita Rupertus: vide scripta *Deuter.* IV, 16. Idem conciliator dicit nomine Dei cuilibet peccatori: Audite, coeli, audite, elementa, audite, suna, audite, bruta, rem vobis novam, audite facinus inauditum, audite portentum scelerorum: ille peccator quem creavi, redemi, gratia mea bonisque omnibus dotavi, sproviit me, blasphemavit me, mihi Venerem, mihi Bacchum anteposuit: ventrem pro Deo habuit, itaque me divinitate mea spoliavit, canique in Venerem et ventrem suum transfluit: qui ergo, o coeli, o fulmina! in scelestum hunc irruit? qui reum habeat majestatis divinae afflatis, persecutis, exruciatis, permitit?

Allegoria, « *huc res est impleta in Domini passione*, qua celum in medio die perdidit diem, terra tremore nimio firmatim. Hinc estimare licet, quid eis sit reservatum, quorum in causa funerei luctus prenas puritate natura supplicium, inquit Zeno Episcopus Veronensis, serm. 5 *De Isaiâ*, qui doctrina, sanctitate, miraculis et martyrio clarus floruit sub Galeno Imperatore, cuius et meminit S. Gregorius, lib. III *Dialog.* cap. XIX. Existat eius scripta tom. II *Biblioth.* SS. *Patrum*.

QUONIAM DOMINUS LOCUTUS EST. — Parat attentionem a dignitate lo. *Jentes*, q. d. Non ego, sed sacra et divina maiestas hinc edicit per me: lingua enim mea est calamus scripsi divini, putus S. Petrus Sancti, et guttur meum est tuba divino inflata et clangens anhelita.

FILIOS EXTRIVI, ET EXALTAVI: IPSI AUTEM SPREVERUNT ME. — *Filios* a proprio et primo, intelligit Judeos sui temporis, non autem eos qui fuerunt tempore Christi, ut vult Hieronymus, licet ad eos, in quo ad omnes homines, a simili haec verba extendi et applicari possint; omnia enim ingrati-

tudo hic taxatur. Te ergo, o popule mihi quasi filium « enutrivi, » et, ut Theodoretus verit, « eduvavi; » Septuaginta vertunt, « emui, » cum scilicet te creatione, servum per vocacionem et adoptionem mihi in filium adoptavi, *Exod.* IV, 22. Hebrewae est *הַיְדָרֶת הִגְדָּלָה*, id est *magnificatio*, hoc est, alii, crescere, adolescere te feci. Alii enim te cum parvulus et paucus essem, per Joseph in terra Gessen, ut cresceres in immensam multitudinem. Hirsutus alii te mamma in deserto, atque lacu et melle in Chanaan. *Secondo*, et potius, alii spiritu aliо, scilicet data lege in Sina, tot prophetis, tot sacris libris, tot monitis, tot missis. Hoc est quod ait Osee, cap. XI, vers. 3: « Ego quasi nutritius Ephraim, portabam eos in brachis meis; » et Isaiae, cap. XLVI, vers. 3: « Qui portantini a meo utero » Denique « exaltavi, » hoc est, preallis omnibus gentibus te opibus, miraculis, victoriis, regno, et implo, aliquis donis euangelii et excelsum aegiomosum, aliisque gloriosum formidabiliter effici.

IESI AUTEM SPREVERUNT ME. — Non ait: *Obli-
sunt, neglexerunt*, sed positive, « spreverunt me, » quasi directe me meaque jussa contemnentes, usurpantes, violantes et prevaricantes, ut habent Hebrewae, ea tandem me crucifigentes, inquit Zeno Veronensis, serm. 4 *De Isaiâ*. Quanta est haec, o Judei! et Christiani! impudenter tua, quanto ingratis, quanto superbia! Haec verba Isaiæ rursum quasi antistrophi respondent verbis Mosi, *Deuter.* XXXI, 6: « Haecine reddis Domino, popule stulte et insipientes? numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, et fecit, et creavit te? » Lycurgus contra ingratos legem ferro noluit, quod prodigiosa res esset beneficium non agnoscere. Duplex ergo portentum est ingrat illi erga patrem: triplex vero erga liberalem et beneficium patrem.

*3. COGNOVIT BOS POSSESSOREM SUUM, ET ASINUS PRE-
SEPE DOMINI SEI: ISRAEL AUTEM ME NON COGNOVIT.* — Est argumentum a minori ad maius, scilicet a brutis ad homines, idque ad pathos. Notat S. Hieronymus Judeos rebellis et ingratos hinc assimilares non equo generoso, aut cani sagaci et grato, sed stolidi bovi et asino; quid enim stolidius est bovis? quid stupidius asini? his tamen stolidiores sunt Judei et ingratii omnes. Sic et converso Plato Aristotelem vocabat mulum: mulus enim cum saturatus est lacte materno, matrem calcibus potuit: sic et Aristoteles optimis quibusque Platonis dogmatibus suffarctus, scholam contra eum in *Paripato* aperuit, eique perpetuus adversarius esse cupivit. Ita Elianus, lib. IV.

Nota secunda: « Bos cognovit, » id est, cognoscere solet, « possessorem suum, » eique blandum et gratum se exhibere arando, tritando et veendo ejus onera. Sic et asinus praecepse domini sui, « id est, dominum praecepis sui, seu dominum qui se in praesepio ait (est hypallage), agnoscat; eique servit et obedit, scilicet vel arando

vel enim ejusque citellae portando. Pro **bos**,¹ Hebrewae est **shor**, Chaldei **tor**, (Chaldei enim **shin** mutant in **tor**) unde Latinum taurus. Iudeo Franciscus Porcius per **shor**, accipit taurum admissarium, qui armata vesti velut dux, ferus est et fugi impatiens, q. d. Taurus hic fuit ferus dominum suum agnoscat, et gregem vacca- rum, quem prelit, in caulis domini sui reducit. At Israel me Dominum suum non cognoscit, immo meos greges, puta populum meum, a me ad idol abducit, verum Hebrewae **shor** non tantum taurum sed et bovem quaelibet dominum et manusuetum significat, et de eo magis videtur loqui Isaias.

*Exem-
plum le-
onis gra-
si.*

fera agnoscunt et remunni? Accepit quod ex scripturam Gellius, lib. V, xiv, citatam proxilatam, abutitur pugna hominum et alios vastus et terribilis complices ceteros eum, servus rixu consulebat. *gratis*, draconem servasse Thoantem in Arcadia Thoas, inquit, draconem puer nutritivum, qui cum adoleverit, veritus draconis naturam magnitudinemque in solititudine detulit: digressus inde, cum in latronum iusticias incidisset, excedavit; cuius vocem audiret draco, eamque eductoris sui Thoas esse credebat, accurritilice, et eum e latronum manus eripuit.

(vel potius Androcles, in fuit. Hunc ille leb*ui*, quasi admivans st*equa* placide, tanquam homin*em* accedit. Tum canadulantum canum, cle*m*; homin*em*esse c*on*siderat et manus prope jam niter demuliet. Androcles blanditiam am*pli*atutumque oculis at*d*. Tum quasi mutuo re-

quit, et gratulabundos
eim. Ea re prorsus tam
nulli clamores excitatos
esse Andromodum, quem
atrocissimum leonum
rem narravit admirans
in sevum, venique in
fendi pedem ostendens
ibi ego spinam inten-

sanum expressi, valens
in manibus meis recu-
so die triennium totum
et eodemque vietu vixi-
feras, membra opus-
suggerebam, quae ego,
sole meridiano torre-
sue refer leonem S. Gersoni Abbatis (errat
vulgus, patim fuisse S. Hieronymum, cui ex
hoc errore pictores leonem appingunt), qui ex
exemptum sibi ab eo spinam, vivendo per omnia
vitam sedatio servit, et morientis ex luctu con-
mormus, eidem sua morte parentavit, ut refer
Sophronius in *Prato spiritu*.

Nota tertia: Locus hic generatio loquitur de *bas* quibusvis *bobus*, *asinis* et *dominis*. *Veteres* tamen, ut S. *Augustinus Contra Iudaeos*, cap. xiii. S. *Ambrosius*, lib. II in *Luzacum*, cap. II, *Origenes*, tom. 13, et alii quis citat *Heo Castrius* (quos putantur nimis et arroganter *Calvinus* hic susannat, vocatque fabulones et asinos; ita nimis vitulus ipse vitulatur), haec adaptant Christo puer et Domino in presepi inter bovem et asinum reclinato, et ab eis vel ordinaria et naturali

obedientia, vel forte etiam extraordinaria et miraculosa aliquia (ut vult S. Bonaventura) reverenti agnito et adorato. Si enim agamus S. Franciscus flexit genua ad S. Eucharistiam; si alaudes et aves suu silentio et appassuunt S. Franciscum sicut concionantes reveriti sunt et honorarunt; si fere Antonium, Paulum, Hilarionem, aliquosque ad primavem Ada innocentiam accedentes coluerunt; si apes non somel S. Eucharistiam tutata sunt: quidini bos et asinus in presepio presentes et recens natum Christum innocentissimum, Dominum suum et nostrum, peculiari aliquo cultu honorasse, eique se inclinando, fono sum tendendo, haitu suo eum calefaciendo, aliquis modis servisse credantur? presentum cum non tantum Angeli et pastores, sed et stella eidem servierit tunc, vocans et praeterea Magos ad eum in Bethlehem. Certe ita ad littoram Santos Christi reveriti sunt et honorarunt boves, equi et asini. Illustrus est quod legimus in Vita S. Kiliani Francigeni Apostoli: eum enim a Geila uxore Gosberti Ducis Francie, quod illiciut eius conjugium reprehenderent, in eum immisici essent carnifices, dixi: « Vos implebitis preceptum, nos cursum consummabimus. » Ergo ab eis cœsus, cum Geila ad tegendum scelus, stabulum equorum ubi Martys repulsum fuerat, fieri jussisti; jumenta eo in stabulo manentia, super sepulcrum Martyris nec stereora, nec urinam reddiderunt, quasi honorem Martyri exhibentia; ut quod de capite Propheta vaticinatum est, id in eis membris quoque cerneretur: « Cognovit (inquit Iasius) hos possessorum sum, et asinus praeseppe domini sui: Israel autem non cognovit, » ait auctor Vitæ S. Kiliani, quam edidit notus Serarius, et ex eo Baronius anno Christi 689.

4. V. GENTI PECCATRICI, POPULO GRAVI INQUITATE, SEMINI NEQUAM, FILIIS SCHERITAT. — Est hic Prophetia in tercio tono concionis. Pro « ve » hebreas est *et hoc*, quod Vatablus vertit, *heu*: est enim *no-* inquit, vox commiserans et deplorans alienam miseriam et calamitatem. Sed melius illi passim *hoi* vertunt, *ve*: est enim hic sermo Dei minantibus et indignantibus. « Ve » significat minas, decreta et sententias, tum vastationes, temporalis, tum ultime damnationis, inquit S. gregorius, homil. 9 in Ezech. Vocatur hic *Israei prius*, a gravis ini-
V. nota
extremum
per nos
per nos
et alienum
et alienum
nitate
quia Iudei gratia Dei,
qua ejus filii facti fuerant, degeneres existenter,
et voluntatis pravitatem quasi in naturam verte-
runt, inquit S. Augustinus, lib. VII contra Advers.
Legis et Prophet. cap. xxi. *Esi* hic climax sive gradatio: sensim enim in crescere, fitque gravior et vehementer oratio. Sunt enim hic quoque *quoniam* gradus impietatis et impiorum. *Primum* cum dicatur: « Ve genti peccatrici, » id est, a lego Deli-
impia-
tia
aberunt! hoc enim est *NIMI chote*. *Secundus*, cum ait, « populo gravi inquitate, » qui scilicet iam occulit ad sceleram, eorumque pondere ad solum usque deprimitur. *Tertius*, cum ait, « se-
mini nequam, » q. d. Pessimorum parentum sunt pessimi filii, qui scilicet quasi ex parentibus ipsoque genere et natura surixerint et hereditari-
ment idolatriam et malitiam, eamque quasi in suam indolem et naturam commutarunt. *Quar-
tus*, cum ait, « filii scleratii, » qui scilicet peccati parentum addiderunt atrociora flagitia, et non nisi flagitia ex sceleris cogitant et moluntur. Unde Vatablus vertit, *filii perditissimi*, hebreico est *בָּנִים מְשֻׁלְּחִים* *banim maschilim*, id est, *filii*

Hic sensus accommodatius est. Ad litteram enim loquitur Isaías de bobus et asinis, neque ac de Judæis sui temporis, uti docent S. Hieronymus, Basilius, Cyrillus et S. Thomas vel potius Thomas Anglicus.

ISRAEL AUTEM NE NON COGNOVIT. — Ila et Septuaginta. Sed Hebrei omittunt pronomen me, tuncque aptius et vehementius est pathos : repetendum enim ex antithesi precedenti τοις ὁ ποστον συνη και πρεσπε δομινι σι, « hunc enim cognovit bos : Israel autem eum non cognovit, q. d. Israel, qui est stupore, non cognit Deum suum Dominum, et se pacientem in Chananaea quasi in opimo quodam praesepio, cum tamen bos et asinus ibidem agnoscant suum herum se alentem.

Et populus natus non intellexit, — scilicet lignum et vocem meam, q. d. Bos et asinus intelligunt vocem heri sui, et per eam in omnem partem ad heri natum se flentum : Israel autem me pascentem, vocantem, jubentem, minantem, obsecrantem non intellexit, quasi illi essent barbarus, vel importunus etyranthus, quasi illi japonicus aut turcicus aut tartaricus loquerer.

BLASPHEMIAVERUNT SANCTUM ISRAEL.—Hebreas enim natus, id est ab eis punitus, contempserunt blasphemavit. Summus autem dei contemptus est blasphemia. Rursum idololatria eorum est blasphemia, tum realis, tum verbalis. Idololatria enim hoc ipso quo pro deo colunt idola, Deum reipisa blasphemant, et verbis ac hymnis celebantes idola, Deumque spernentes, verbalesque blasphemant. Loquitur Isaias primo Iudeis sui temporis : *Sicut blasphemam tamen Hieronim*

mus et Cyrus haec referunt ad Judeos tempore Christi: idem enim eorum, utpote patris sicutum, fuit genius eumque previdit et praedixit hic Spiritus Sanctus per Isaiam: hi enim proprie Christum blasphemaverunt, vocantes eum vini potorem, daemonicum, et quod in nomine Beelzebub ejiceret diemonia.

Sanctus Deus, eur?

SANCTUS ISAIAS. — Est emphasis, q. d. blasphemaverunt Deum, qui est Sanctus sanctorum, ipsa sanctitas adoranda, summeque reverenda et glorificanda, presertim ab Israel, utpote quem sibi in populo peculareum et sanctum elegit, cuique suam sanctam legem, sanctam fidem, sanctas vicinas et ceremonias tradidit. « Israel enim hic est genitivi causus : « sanctus ergo Israel est Deus Israelis, cuius sanctitatem impii profanarunt et polluerunt. Blasphemia enim directe violat sanctitatem Dei : unde summum est peccatum.

5. SUPER QUC PERUTIAM VOS ULTRA, AUDIENTES PREPARATIONEM? — Est hic triple sensus, isque commodus. **Primo**, « super quo », id est, ad quid, quorundam perutiam vos, cum sitis in malo obstinati, ita ut non sperem vestri emendationem. Ita Vatabulus.

Secondo, « super quo », id est, quo membro, qua corporis pars? quasi dicas : Nullum inventio in corpore vestro reliquum membrum, in quo pateat nova plaga locus. Omnia enim sunt unum vulnus, unus livor et tumor, ut sequitur, Ita S. Hieronymus et Nazianzenus, orat. *De plaga grandinis*. Sic a. Ovidius, lib. IV *De Ponto*:

Quid juvat extincos ferrum demittere in artus?
Non habet in nobis jam nova plaga locum.

Tertio, « super quo », id est qua plaga percutiam vos? Ita S. Hieronymus, q. d. Frustra vos perutiam deinceps: nam omne genus plagarum in vos immisisti, frustraque consumpsi, nec ulla facili estis meliores: afflisi vos fame, bello, peste, servitute, totumque meum hophethcam in vos quasi exhausti: non habeo ulterius quo vos persecutum: restat ergo ut vos deseram, et a me omnino proiciam. Ita Cyrillus. Hoc derelictio et abiectionis est gravissima Dei plaga, de qua *Psalm. lxxx, 13*: « Dimisi eos secundum desiderium cordis eorum, ibunt in adiumentibus suis; » et *Ezech. xvi, 24*: « Auferetur zelus meus a te, nec rascer amplius; » et *Rom. i, 24*: « Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum. »

OMNI CAPUT LANGUIDUM, ET OMNI COR MOERENS.
6. A PLANTAPEDIS USQUE AD VERTICEM NON EST IN EO (1) SANITAS. — Ecce hic est effectus defectionis a Deo,

(1) Non de singulis hominibus loquitur, sed de populo, quem comparat corpori multis membris constanti. Est sermo hyperbolicus, quo significatur paucos et vires illorum esse in illo populo sanos et integros secundum alium coram Deo. (Estius.) Quod credibile reddunt impietas et morum corruptio, qua v. g. sub pessimis Achas omnes conditions et status invaserant.

sive ejus quod dixit: « Abhensenti sunt retrorsum. » Deus enim est fortitudo, sanitas et heititia anima ac reipublica. Si ergo a Deo deficit, fies languidus et tristis. Audi S. Cyprianum, vel posteriorius Origenem (uti ex stylo aliquis colligit Dame. lib. *De Sigil. Cleric.* Sicut, ait, modica aquae gutta multo vita infusa a se sola deficit, similique colorum et saporem induit; ferrum candens pristina propriaque formam exsuffit, et igni similibimum efficitur; solis ratio aer per usus in eamdem transformatur luminis claritatem; speculum radiis solribus directe irradiatum solis in se recipit similitudinem, idque putares alterum esse solem: ita et Sancti in intimis suis totaliter Dei charitate penetrantur, siue deformes efficiuntur in Dei similitudinem transformantur. « Mystic in hac Isiae verba Richardus Victorinus scriptum tractatum *De Statu interioris hominis*.

Nota: Isaias hic loquitur non tam de morib, vulnere et plagi corporis, quam animi, puta de vitis et peccatis: transit enim ab effectu ad causam, scilicet a plaga ad culpam, q. d. Totum corpus vestrum plagi meis saecum est; quia idem totum culpa et peccatis infectum et languidum est. Ita S. Hieronymus et Basilius. **Hinc secundo**, per caput et cor quasi primarias corporis partes, synechodie intelligenda reliquit cetera membra, adeoque totum corpus politum Synagogae, puta totum populum Israel, male se habere, vitis esse corruptum: nam ad litteram *quam loqui de corpore* sibi populi, non autem de corpore Christi in passione flagellis et plagi undique laniata et afflicti (qui haec applicant concionatores plerique). Patel ex antecedenti et seq. **Tertio**, per enallagm « omne » sumitur pro toto, ut patet ex sequenti; dicit tamen « omne », quia caput accommodari potest principibus, pedes populo eius subditu, cor sacerdotibus. **Primo**, sicut in capite sensus vident, ita in principe vigore debet sapientia et provida gubernatio. **Secundo**, sicut cor est principium motus et directionis in homine; cor enim primo recipit vitam ab anima, eamque per spiritus vitales diffundit in totum corpus, unde cor in animali est primum vivens et ultimum moriens (sicut ex adverso oculi, quia remotissimi a corde, sunt ultimum vivens et primum moriens): ita sacerdos medius est inter Deum et homines, ac spirituali charismata et motus quos a Deo recipit, transfundit in populum; itaque enim in via Dei movet et dirigit. **Tertio**, moriente corde moritur corpus, eo vivente vivit: ita vigore sacerdotis viget populus, eo languente languet, et emoriatur in spiritu. Ita Cyrillus, Haymo, D. Thomas et alii. Unde et Chaldeus vertit: « A populo usque ad principes omnes rebellis sunt. » Nam, ut ait Seneca ad Nerone: « A capite bona valetudo in omnes vegeta est atque erecta, aut languore demissa. » Et *Ecclesi. cap. x, vers. 3*: « Rex insipiens perdet populum suum. » Et Hesiodus: « Unius ob crimen penas urbs tota repedit. » Nominat

Cor sed
sacra d-
t. t. t.
put p-
cyp-
dys. sub-
dit.

curt

ergo cor et caput, quia sicut corpus naturale a capite animalium, a corde vitales spiritus accipit: sic corpus politicum, puta res publica a regio et sacerdotial ordine sumum vigorem viresque accipit, eoque languente languet et emoriatur. Suspicitur non male Sanchez Isaiam, cum ait: « Omne caput languidum, » notare et persistere Oziam regem qui arrogans sibi jus sacerdotii in adolendo incenso, in capite et fronte perennus fuit lepra, idque sub idem tempus quo haec dicitur. Denique ait, « omne » vel totum, hoc est nullus, major pars, non omnes vel totum omnes. Nam semper mansit Ecclesia sancta, id est ecclesia aliquis fidelicem, piorum et sanctorum, licet exiguum, et ut Christus ait, pusillus grec. Ita S. Augustinus, lib. *De unitate Ecclesie*, cap. xii. *S. milia Gentilium ad agia citat Beltrio, adiagio 133.*

VULNUS, ET LIVOR, — **PLAGA TUMENS.** — **OB** sicut scilicet et pus: unde pro *tumens* hebreus est תְּרִסָּה teria, id est plaga saniosa, purulenta et putrida. Ita Pagninus, q. d. Totum corpus hujus populi vitis ita infectum est et moribundum, ut non videatur esse aliud quam unum continuum vulnus, ultius, livor et plaga peccati. Alii speciatim haec adaptant, ut a *vulnus* sit intimum peccatum cordis, « *livor* » sit peccatum exterioris, « *plaga* » sit peccatum publicum operis. Alii per « *vulnus* » intelligent apertam malitiam, per « *livorem* » latenter invidiam, per « *plagam tumentem* » animi tumorem et superbiam, inquit Sabout. Haec accedit noster Sanchez: « In vulnere, inquit, quod est divisio continui, et quod quasi aperio ore hiatus et clamat, intelligitur peccatum publicum; per livorem, qui est humor putreus inter eum collectus, peccatum occultum; per plagam tumentem, peccatum diuturnum, » quod jam putet et fetet.

NON EST CIRCUMLIGATA (plaga jam dicta), NEC CIRCUM MEDICAMINE, NEQUE FOTA OLEO, — q. d. Nemo fuit qui hanc plagam peccati vestri curaret. Secundo et genuine, q. d. Vos obstinati in morbo peccatorum vestrorum noluntis ultimam medicinam et curationem admittere; unde Septuaginta vertunt: *Nos est malagma imponeare*, q. d. Defectus curacionis provenit ex obstinatione vestra, qua medicinam omnem respiciunt: non autem ex defectu medicis; quia Prophete, qui quasi medicus animo vos ad penitentiam adhortantur, vobis non desunt: sed vos eorum mortalia contemnitis. Longe verius hoc dicetur Jam Christiani, qui tot habent Sacramenta, gratias, aliquae solutis medias; et tamen ea negligunt vel respiciunt.

7. TERRA VESTRA DESERTA, CIVITATES VESTRE SUGENSA IGNI: REGIONEM VESTRAM CORAM VOBIS (vobis spectantibus, famentibus, gementibus et frenementibus) ALIENI DEVORANT. — Hucusque Isaias proposuit populi sceleris. In hisce obstinatione: jam culpa dignam ponam intentum. Sanchez et alii: quod alii: « *deserta*, *succensa*, proprie accipiunt, ut praeterita vel presentia, ut sonant: sepe enim

8. ET DERELIQUENTUR FILIA SION UT UMBRACULUM Ver. 20.
Tertullianus, lib. *Contra Judios*, cap. iii, legit si-
cuit cusa, et lib. III *Contra Marcion*, cap. xxiii, tra-

sed pietas et adumbratas apponenter: quo modo Beliogabaliū ludificasse suos convivias docet Lampridius; idem de Caligula doct Suetonius, cap. XXXVII. Ita exponunt huma locum Ireneus, lib. IV, cap. XXXI. Theodoretus, lib. De Sacraeis, ante medium, S. Chrysostomus in hunc locum, tom. I, Hayme; Thomas, Hugo, Adamus, Forerius, et clare S. Hieronymus. «Hostiae, inquit, non principaliiter a Deo quae sit sunt, sed ne idolis offerentur, et ut carnalibus victimis quasi per typum et imaginem ad spirituales hostias transiremus.» Tertio, haec vetera sacrificia tempora Christi Deo dispicebant; quia per Christum a Judeis occidum omnino aboluta, reprobata et mortifera effossa sunt. Ad Christum enim Isaiam quoque respicere docent S. Cyprianus, lib. I Contra Judios, cap. XVI, Basilus, Procopius, Dionysius et Leo Castrius, qui id negantes pene Iudeitae perfidie arguit.

HOLCAUSTA ARITIUM, etc., nolit. — Ob causas jam dictas: quibus aliam addunt S. Hieronymus, Cyrus, Ruperius, quod videtur offerentia sacrificia per se noluerit Deus, quia ea non placuerunt illi ut omnia operari, uti placent sacrificia legis nomine operantis, quod hic deerat:

... ipsi operantis sive offertenis impili, aut que veteri sacrificia a Deo Iudeis fuisse prescripta, quod illa grata essent Deo, quodque Deus illa appetet, sed ut per ea populum usi occupatum avocaret a sacrificiis Gentilium et idolorum: quia de re dixi in *Levito*, in *Proemio*.

42. **QVIS QUESITI REC DE MANIBUS VESTRIS (egone a qua quesiti? minime!), UT AMBULARES IN ATRIIS MEIS?** — Reperitur quis quesiti. Ut ambularetis, hebrei, ut calcaretis atria mea? q. d. In templo meo non facitis aliud, quam calcare atria, et tere pavimentum: hoc ego non quero, immo censeo haec ratione calcari potius et pollui sacra, quam ornari et colli: atrium enim ante Sanctum et Sanctum sanctorum erat templum tam populi quam sacerdotum: hi enim in atrio sub dio creabant suas victimas.

Vers. 12.
Incessum
sanctum
victimam
procerum.

43. **INCENSUM ABOMINATIO EST MIHI.** — *Incessum*, id est victimae mihi incessante et cremante: id enim fuit sermo, illaque vocantur incessum, vel lignito aut ignitu: quia per ignem offerebantur Deo, ut dixi in *Levit.* (1). Secundo, tamen propria *incessum* capi potest pro thymiamate; hoc enim aequo ut victimas sacrificabant et adolabant in altari thymiamatis; quod licet in se aromaticum esset et gratum naribus, tamen ex eo quod ex sordidis impiorum manibus factorem contrahebat, grave, quod atque putidus Dei naribus aspirabat. Quare inepte et impie Wolfgangus Musculus hic haec Isaias verba torquet contra thymificationes quae sunt in Missa, et contra thuribula

(1) Hebrei vox *בְּכָרֶב*, quam Volgata reddit per verbum *incessum*, a proprio significato *suffundere*, *thymiamam*, et proinde secundum sensum est solus textu hebreico consentaneum.

Ecclesiæ aurea et argentea, que ipse vocabat abominabilia, cum sint angelica. Angeli enim S. Joanni, *Apocal.* VIII, 4, et alibi sapienti visi sunt cum thuribulis, in iisque adolere thymiamam Deo.

NONENIAM, ET SABBATUM, ET FESTIVITATES ALIAS NON PERAM. — Hebrei, *וְתִיְמֵנָה*, grecæ *μεμένα*, latine est *novilunium*, sive *erodus*, ut sequitur: puta prima dies cuiusque mensis (utabar enim Hebrei mensibus lunariis, eosque computabant ab uno novilunio ad aliud), que celebris et festa erat tum sacrificii, tum clangore tubarum, uti dixi *Numb.* XXVII, 1. Festa alia erant Pascha, Pentecostes, Tabernaculorum, Tubarum, Expiationis, de quibus dixi *Levit.* XXXIII. Eadem de causa respuit Deus festa Iudeorum, qua sacrificia, nimur quia, ut sequitur,

IN QUI SUNT COEPTUS VESTRI. — Hebrei, *וְתַיְמֵנָה* ait, id est *congregatio vestra et iniquitas*, id est pariter est iniquitas, id est iniquissima est æque ac numeroissima; octo vestri iniquissimi sunt, quia scilicet sunt octo bonum impiorum et in peccatis obstinatarum. Rursum, quia conveniens *Lucus* in festa *quanta culpa*, tam ad sacrificandum quam ad epulandum, potandum et luxuriandum: in atrio enim epulabantur laici ex victimis pacificis. Hinc pulchre S. Chrysostomus: «Festa, ait, in lascivia traducere, est propitiationem in reatum vertere;» et S. Augustinus, lib. *De decim chordis*: «Melius, ait, faceret Judeus in agro suo aliquid utile, quam in theatro otiosum existenter; et melius femmeorum die sabbati lanae nerent, quam tota die in neonminis suis impudice saltarent.»

Proprie *atrus*, id est festum octus et collecta, *Festum* *atrus* *quod*? erat octava et ultima dies azymorum sive Pasche, et octava festi Tabernaculorum: illo enim die populus domum rediturus, quasi festis jam peractis, prius in templo Deo gratias acturus et valde dicturus convenienter, indeque vocabatur hic dies octus sive collecta, ut dixi *Levit.* XXXIII, 36.

Septuaginta vertunt, *jejunium et otium*, quod S. Hieronymus explicat, q. d. Illud jejunium non placet Deo, quod otium bonorum operum habet, id est quod ab operibus bonis vacui est. Sanchez vero sic, q. d. Jejunium vestrum otiosum est, quia licet laboriosum est, tamen inutile: que autem honesta utilitate carent, quantumvis operantem fatigantur, oportosa sunt.

44. **CALENDAS (nomenalias) VESTRAS, etc., ODIVIT ANIMA MEA.** — Deus proprie non habet animam, ut nec corpus. Sed anthropopathos deitas ejus, que purissimum est spiritus, vocatur «anima.»

FACTA SUNT MIHI MOLESTA. — Septuaginta vertunt: *Facti* *estis* *mihi* *in* *satiatem*, *non* *ampius* *remittam* *peccata* *vestra*, q. d. Excusat seu evoniam cum peccatis vestris, sicut stomachus noxiocibis plenus vomitione levatur.

45. **ET CUM EXTENDERITIS MANUS VESTRAS** (2) *(cum*

(2) Erat autem gestus et habitus hic omnibus cibis et Deum orantibus communis, maxime vero J

extensis manibus in tribulatione ad me confugebit, meamque opem imploraveritis), **AVERTAM OCULOS NOSTROS A VOBIS.** — Preces enim vestre orient fontem animam, a qua formate et profusas sunt. Causa sequitur:

MANUS ENCL VESTRE SANGUINE PLENA SUNT. — «Sanguine,» id est sanguinis effusione et homicidio, q. d. Estis sanguinarii, crudelis ad vindictam, acres ad odio, ad vim et rapinam: haec enim omnia sunt inuidi, et inchoato homicidio, ideoque recte per sanguinem significantur.

Secundo, «sanguine, id est sceleribus. Ubi nota sanguinem in Prophetis esse symbolum peccati, ut patet vers. 18, et *Osee* IV, 2: «Sanguis sanguinis teget,» id est peccata peccata cumulantur, ut explicant Chaldeus, et S. Hieronymus et S. Gregorius, lib. XIII *Moral.* cap. VI: «Sanguis, ait, sanguinem fangit, cum culpa culpam cumulaverit.» *Tum* *qua* *sanguinis effusio* *sive homicidium gravissimum* *est* *peccatum;* *tum* *qua* *sanguinis* *est* *Judeis* *erat* *vetitus* *et* *detestabilis.* *Levit.* cap. VII, vers. 27; *tum* *denique* *qua* *sanguine* *mens* *truo* *nihil* *est* *immundus* *et* *virulentus*, uti dixi *Levit.* XV, 25. Paro modo peccata hominum, maxime carnalia, ut gula et libido, immundissima sunt, et mentem regere ac sanguinem, et carnem corrupti. Merito ergo sanxit Christus: «Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt;» quia haec in se per peccatum origine corrupti sunt, et in die per peccata actualia magis corruptuntur (1).

Denique Tertullianus et Cyprianus, ac Leo Castrius referunt hic ad Iudeos crucigentes Christum et clamantes: «Sanguis ejus super nos, et super filios nostros.»

46. **LAVAMINI, MUNDI ESTOTE, etc.** — Hactenus per minus terruit Iudeos impios: nunc non desperant invicti ad penitentiam, nisique dat reconciliations, et ejus modum edocet; ait ergo: «Lavamini,» non aqua, non baptismatus vestris crebris: haec enim *ordines legales corporis*, non autem meos abstergunt: sed lavate et depurate cor vestrum a superbis, crapula, odio, inuidia, aliasque pravis cogitationibus, desideris et malitias: ideo enim sacrificium tam Judei et Gentiles quam Christiani manus lavant, ut mox anima vita ablueri. Quia deinde vide dicta *1 Timoth.* II, 8. Haec verba et has adhortationes Isaiae: «Lavamini, mundi estote, etc.» audient legi in ecclesia fornicator quidam, com-

1. *cam* *orarent*, *manus* *ad* *colos* *expandent*, *nimirum* *Paribus* *edocet*, et illi forte a Deo aut angelis id acceptum, ut Moses, *Exod.* XVI, David frequentissime, adest *et* *volta* *fit* *decret*, *et* *extolle* *se* *manus*, *etc.* (Forerius.)

(1) *Quid* *si* *sit* *hoc* *loco* *allusio* *ad* *ritum* *illorum* *initiandi* *sacerdotum*, *quorum* *manus* *partibus* *sacrificiorum* *implorabantur* *etc.*, *Exod.* XVII et XIX; *quasi* *videtur* *esse* *potius* *ministri* *et* *sacerdotes* *illis* *qui* *«homicida* *fuit* *ab initio*; *eos* *cetera* *talis* *initiatio* *deceret*, *non* *ministros* *sed* *(Forerius)*.

punctus conversus est, planeque vitam incestam in castum commutavit. Unde S. Paulus, discipulus S. Antonii, cum prius ingredientem in ecclesiam vidisset nigrum et nebulosum a demonibus freno in os missio trahi et regi, et angelum sanctum eius a longe sequentem tristem: jam egrediente vidit eum clara facie et candido corpore, ac demones a longe sequentes cum sanctum amorem angelum eius prope eum narem et gaudentem nimis, ut referat Ruthius, lib. III in *Vitis Patrum*, num. 167.

Tropologice, iis qui baptismo initiantur dicitur: Lavamini, mundi estote, ait S. Clemens, lib. VIII *Constit.* Apost. cap. VIII.

QUESCITE AGERE PERVERSE: (consuetudines pessimas induit, assuavisit ebrietati, rixis, odii, fraudibus, rapinis, etc., nunc illa dedicata, desuete, et contrarias consuetudines bonas semper induit), **DISCITE BENEFACERE.** — «Christianorum omnis religio est, sine scelere et sine macula vivere,» ait Lactantius, lib. V, cap. IX, et Mercurius Trismegista: «Unicus Dei cultus est, non esse malum.»

47. **QUERITE JUDICIUM.** — Disquirite ultras litigantium causa justa sit: nolite ob munera, favores aut metus precipitare aut pervertere sententiam. Ille versus pertinet ad judices, advocates, procuratores et similes: hi enim si avari et iniqui sint, *hinc omni* ipsamque rem publicam perverterunt. Unde sequitur:

SUBVENIRE OPPRESO, JUDICATE PUPILLIO, DEFENDITE VIDIAM. Et venite, et arguite ne, dicit DOMINUS.

Ecce hic ad reconciliationem et justificationem non solam diuinam se disponant, requirit Deus, q. d. Si haec opera presteritis, nisique dat reconciliations, penitentiam et emendationem vestram testemini, arguite mea infidelitatis et inconstituties vos in gratiam recipero, nisi vobis beneficerio, nisi praesistro id quod sequitur. Pro «arguite» hebrei est: *מִכֹּה נִזְחָמָה*, id est *disciplemus*, ut vertunt Septuaginta, Vatablus et alii, q. d. Arguamus nos vicissim, ego vos impetratis et violante fides, si in peccatis perseverabis; vos me perfricte, nisi promissis stereo (2).

Nota hic humanitatem Dei, qui ad judicia nostra descendit, et quasi per eum pari discepit. Hinc ait Isaiae XLIII, 26: «Judicemus simul; narrasi quid habes.»

48. **SI FUERINT PECCATA VESTRA UT COCCINUM, QUASI NIX DEALBANTUR: ET SI FUERINT RUERA SICUT VERMICULUS, VELUT LANA ALBA ERUNT.** — Si fuerint pec-

(2) Ut perit inter Hebreos sentient, sunt quedam verba Hebrei que in imperativis usurparunt pro particulis indeclinabilibus, ut *vide*, *reverte*, *venire*, etc. Estque adhortantes, q. d. Ea jam iudicio contendamus, *agite* *nam*, quo loquendi modo nihil aliud significare voluisse existimo, quam statim ubi illa prestarent que supra dixerat, absque illa mera posse illos secum contendere, sciat qui non peccassent. (Forerius.)

cata vestra in modum coccini sanguinea, id est valde enormia et horrenda, plane dilucetur. Audit ad habitat meretricium. Jerusalem enim vocat « meretricem », vers. 21, nam meretrices omni coco se ornabant. Unde Martialis :

Coccina famosa dona adiantum moche,

Ant purpura. Unde Plautus in *Penuo* :

Meretricio pudorem gerere magis decet quam purpura. Palchrum crux turges moves pejus como colimunt.

Hinc et Babylon, ait S. Hieronymus, vocatur purpura meretrix, *Apos. xvi*, 4. Comparat peccata coco et purpure ob ruborem sanguineum, non ob ejusdem splendorem, ait S. Cyrilus, Haymo, Rupertus et alii. Longius ab Caietano, qui putat per ritudinem significari vindictam bei, per albedinem gloriam. Sourain hic agit Wolfgangus Musculus, dum sic explicat : « Si fuerit peccata vestra rubra sicut peccata Cardinalium. » Non enim peccata, peccatis, sed pannis coco tinctis sic comparantur : sed iudicione isti in Scriptura non nisi nugari et convulniri norunt.

Nota hebreiudicari: peccata enim proprio non possunt dealbari; quod ergo ait : « Peccata vestra dealbaruntur, » id est ac si dicat : « Vos peccatores a peccatis vestris emundabimini et dealbarimini. » Est metonymia, qua qualitas pro persona cui qualitas inheret ponitur. Sic *Levitici* xiv, sepe dicitur lepram inuidari, id est leprosum mandari a lepra; et *Ili. Reg. xiv* : « Scut mundari letitamus, » id est domus a finca. S. Basilus legit ex Septuaginta : « Si fuerit peccata vestra ut plumbum, potaque compari hinc elephantias et leprosa; et hiemani morbi greci vocantur plumbata, quod sunt colore rufo instar palmarum, que sive dicunt, inquit Galenus : peccatum enim est lepro anima, ait S. Basilus. Verum hebreum γύρω sunt, non leprosum sed coccum significat. Unde

Nota : Coccus est granum infectorum, quod arbusto cuidam innascat, de quo Plinius, lib. IX, cap. XI, et lib. XVI, cap. VIII, et Moscorides, libro IV, cap. XIII. In hoc grano innascitur vermiculus quidam parvus rubricatus et odoratus, qui a grano prodicens vino albo forti insurgit, arefit et confundit in pulvere infectorum et rubricante pannis, qui inde coccum vel cocciene dicuntur : sicut sanguis pisces, qui purpureo colori hic praeceps erat, teratas, sive dibaphus et his tintus, perhinc et t. fulgidus et radians (1). Unde Silius, lib. XVII :

At certe ardenti redibat Seipso coccus.

g. d. Si peccata vestris primam candidam inno-

(1) Inter se different in his versus verba, coccum et vermeculus, scilicet coquum latens coco tinctum designat, verme vero secundum vel liquorum quo lana tintitur, et qui ex vermento qui vocatur coccus, extrahe-

cent stolam quasi rubet crux maculis foderatis, quin et alios quasi vermiculus coco insidem inficeritis; penitentiam agite, vita commutate, bona opera facite, et mox peccata omnia veluti nix et lana candescere, id est prorsus eluentur et condonabuntur, vosque pro tinctura nequitiae, inquit Chrysostomus, recipiet primam vestem gratiae et justitiae, stolam candidam et splendidaum. Adverte hic : Lana si semel coccinum succum bibit, elni et dealbari naturaliter non potest : Deus autem animam que peccata elabit, ab illis plane purificat, ita ut nullum peccati cicatricem aut vestigium relinquat, quod in vulnera curando nullus facere potest medicus, inquit S. Chrysostomus, hom. 80 ad *Populum*.

Aliter hec explicat Tertullianus in *Scrip. apoc.*, cap. xi, et ex eo iudicem Leo Castrius : Maerches, inquit, anima coco (Tertullianus legit roseo) et vermiculo, id est martyrio aut sanguine Christi, candidatur, iuxta illud *Apost. vii*, 14 : « In senti tamen stolas suas, et dealbaruntur eas in sanguine agni. » Verum haec sensus non convenit huius loco et littera : hic enim ipsa peccata comparantur cocco et vermiculo, non autem summis Christi vel martyrum.

19 et 20. Si VOLUNTIS, ET AUDIENS ME, BONA TERRE (Chamaen) loquitur enim Iudeus, per hanc tam tam analogie terram viventem in ecclis acepisse (2). Unde Tertullianus, lib. De *Resurrect.* cap. XXXVI, hec explicat de dolitur corporis gloriosi, et (ut ipse loquitur angelificatus) conseruans. Quod si VOLUNTIS, GLADIUS (Babyloniorum), et postea Romanorum, inquit S. Hieronymus) PROVERBIA HOMINUM. — Cur ergo heretici negant in peccatorum esse liberum arbitrium? potest enim peccator pro arbitrio velle et non obire Deo, ut ait hic Isaías. Respondent Musculus et Calvinus, peccatorem non quilibet liber, sed tamen sponte, non coacte, male agere, ideoque a Deo arguit et plectit. Sed et asini ac bruta sponte agunt; quis tamen tam stolidus sit, qui asino praepiscens dicit : Si volueris et obedieris iussi hinc tu, hunc pasceris ab eo? quis cum iussis non parentem minis ac morte plectat? Pro gladiis « hebrei est γάπτιον ; quod si alii punctis legit γάπτιον chōrēb, ex siccitatis et sterilitatis, quae directe opponuntur bonorum terra fertilitati et copiae. Haec

Symbolice, S. Justinus, orat. ad Antonium. *Pian.* illud *Isaie* 1, « gladius devorabit vos », sic explicat : Gladius, inquit, est ignis gehennae, cuius exstant qui perpetravit mala, hinc ut, gladius, id est ignis, devorabit vos; aliquo dixisset : Gladius secabit vos; devorare enim est ignis, nō gladius.

Secondo, *Del meo* *Psalmi*, xi, 7 : « Eloquia Domini, eloqua casta (sunt) argenteum igne examinatum; » et alibi significat eloqua, legem et doctrinam puram Domini. Idem denotat vox « vinum » hic, ut et *Proverb. ix*, 5; *Apos. vi*, 6. Per « scoriam » vero et « aquam » significatur ipsa legis depravatio, per

traditiones quas induxerunt Scribe et Pharisæi, inquit S. Hieronymus, Cyrilus et Basilus.

Tertio, Leo Castrius per « argentum » accipit ipsos doctores et sapientes Iudeorum, additique : Plato, inquit, lib. III *De Republ.*, ex Isaia et Jerome mutatus est, ut aureos homines nominet viros coruscantia et virtute preeditos; argentum vero coeleste alti illorum animis insitum esse, qui sapientia communis et virtutibus communibus sunt insignes; reliqui hominibus pro varietate morum aut res, aut ferrum, aut stannum animis insitum esse. Pari modo spud Iudeos Isaia aliique Prophete celestes et incorruptibilis erant quasi aurum, Scribe et Sacerdotes erant quasi argentum. Sensus ergo est, q. d. Isaia : Tui doctores et sacerdotes, o Jerusalem! doctrina et moribus depravati sunt, aliosque depravant.

Favent S. Hieronymus, Cyrilus, Basilus, qui tropologice haec referunt ad hereticos, Basilus etiam ad concionatores qui hominum gratiam blanditiis suis adhucendo cauponantur, faciuntque Evangelium servire sibi cupiditat, avaritia et ambitione; hi enim sunt argentum et viuum adulteratum et vitium, de quibus diei possit quod Ennius dixit in dolos militis et duces : « Camponites bellum, non belligantes. » Sic enim hi sunt camponentes Evangelium (ut ait Apostolus, II Cor. ii, 17) non evangelizantes. Vide Ambrosius in *Palm. xviii*, serm. 12. Hi tres sensus appositi sunt, et teneat eadem tendunt.

VINUM TUUM MIXTUM EST AQUA. — Ideo dicit alio Septuaginta verbum : « Campones tui miscent vino aquam. » Eos sequitur S. Hieronymus, in *Comment.* Campones sunt Scribe et Pharisæi, qui Pharisæis suis expositionibus legem depravaverunt. Ubi nota : S. Hieronymus subinde alteri verbi in *Comment.* quam verbi in Biblis; sed Ecclesia recepit ejus Biblicorum versionem : illa ergo praे *Commentarius* sequenda est, cum ab illo dissentit (1).

Secondo, Hector Pintus sit exponit : « Vinum tuum mixtum est aqua, » hoc est, nulla est in te mera atque germana virtus : justitia tua mixta est crudelitate, ulione, et malitia quodam juri interpretatione : fortitudine mixta est temeritate et animi clatione : temperantia conjuncta est cum negligientia et ignavia : prudentia malitiam sibi et caliditatem copulavit. Religious misere: vinum aqua, quando cum obedientia miscet præriam voluntatem et judicium, cum oratione chariosa et secundaria colloquia, cum celestibus cogitationibus et delectacionibus consolationes vilis et humanas. Concionatores vinum aqua miscent, si cum verbo Dei jungant lenocinia verborum, cum reprehensionibus assentiones, cum Dei

(1) Solent campones falso nominante hospites desipere, et petere aqua dilexere, et pro meritis vinum non parum dilatum vendere, omnia denique corrumpere, et quæsi turpiter servire. Puto esse expositionem versus superioris, quod scilicet *facta fuerit campona*. (Forster.)

gloria gloriam hominum. His sensus accommo-
dus est, sed moralis.

Perperam ergo ex hoc Isaiae loco Lutherus, in scripto contra regem Angliae anno 1522 edito, probare nittitur aquam non esse miscendam vino in calice Eucharistie. « Habet enim, ait ipse, hoc pessimam significacionem, dicens Isaia: Vinum tuum mixtum est aqua. » Respondet enim ei recte Bellarmius, lib. IV De Eucharist, cap. xi, pessimam habere significacionem, si caupones (de quibus agit hic Isaiae) vinum aqua miscent: hoc enim significatio eorum avaritiam, fraudulentiam et iniustitiam. Non autem, si ipsi bineficiis ea miscent; hoc enim arguit eorum temperantiam. Sed huius Lutherus merum bibero vult, non mixtum: hinc mixtum ei pessimam habet significacionem, quod servet per illum gule suu et christi satiatisfacie nequeat.

23. PANICUS TUI INFIDELES. — Hebreia est paronomasia inter סְרִבָּרִים, id est principes, et סְרִבָּרִים, id est infideles, perinde ac si dicas, primi sunt pravi. Sic voces, inquit Calvinus apud Marleratum, Episcopos Episcopos vel Apostolos, Cardinales Carmales vel Carpinales, Canonicos Cenonicos, Propositos Preposteros. Ita scimus iste virilenta lingua non nisi calumniari et maleficere a patre suo diabolo didiciti: sed abeat stigmaticus, et sui stigmatis memor sitat.

SOCI FURUM: (quia, ut sequitur) OMNES DILIGUNT MUNERA; — et propera jura omnes perversunt. Vide quam judices munera contemnere debeat, exempla et sententias veterum, quas citavi Exodi XVIII, 21, et Exodi XXVIII. Porro admirabilis haec in re fuit hoc seculo B. Thomas Morus, qui cum Anglie totius supremus esset iudex et Cancellerius, inveniensque sumum tribunal plenum causis et litibus, spatio biennii omnes expedivit et dedidit, ut ne unam quidem reliquiam fecerit, idque ea fide ut nemo de eo queri posset: fatus vero fuit avaritiae hostis et muneron contemplor, ut, cum a puero in republica usque ad annum etatis quinqueagesimum esset versatus, summissus munus sparsus, annuum tamen censum sum tota hunc tempore non auxerit ultra septuaginta aureos. Quet hodie videmus tenues, qui cum ad dignitate sumuntur, paucis annis per multa millia censum sum adaugent. Hi sunt morti, non sunt Mori.

Hunc locum Prelatis avari adaptat B. Petrus Damianus, epist. 2, lib. II, quam scriptis ad S. R. E. Episcopos Cardinales, in qua docet omnes Ecclesiis clades promanare ex vita avaritiae, presertim in accipendiis muneronibus. Sic ergo ineipit: « Vir sapiens ait, Eccl. xx, xenia et dona exce-
cent oculos iudicium, et quasi mutus in ore avertit corripitiones eorum. Armat enim muneronibus aduentantes, et per eos expugnat, ac cecat eorum corda, qui suggesti locum apud aurea obti-
gent principales, de quibus per Isaiam Dominus

conqueritur, dicens: Principes tui infideles, soci furum, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Dicit aliquis: Ego quidem nihil quero, sed si quid gratis offeratur, accipere non recuso. Ecce hic non notantur ii qui munera querunt, sed qui tantummodo diligunt. Qui etiam soci furum (italice enim fur vocatur furbo quasi furo) non immeritis dicuntur: quia dum furiva dona suscipiunt, etiam a comministris suis et sodalibus reprehendi velut in furi criminis perhorrescant. Et notandum quod dicitur. Sequuntur retributiones; quia quamvis munificis suis auxilium, quod postulatur, impudent, reatus tamen maculas non evadunt; quia dum beneficium sul talionem recipiunt, fructus aeternae mercedis amittunt. De quibus et paulo post dicit: Heu! consolabor super hostibus meis, et vindicabor de iniunctis meis. » Causam subdit: « Acceptis quippe muneronibus, si contra datorem quid agere volumus, mox in ore nostro verba mollescent; locutionis acumen obtundunt, lingua quadam pudoris erubescientia praedispiciunt. Mens quippe percepti muneri conscientia debilitatis judicialis conserva vigorem, reprimit eloquentia libertatem. Nam et si iudicij rectitudini funditus non admittitur, judicandi tamen auctoritas eneruantur. Juxta Prophetam ergo (Isaiam cap. xxxviii), excutiam manus nostras ab omni munere, et nocendi, sive juvandii servemus nobis ingenuam libertatem: ut non litigemus sub servitu pecuniae, sed servamus in libertate justitiae. »

Nota: Pro a infideles hebreia est סְרִבָּרִים, a radice סְרִבָּר, id est declinavit, recessit, perversus et rebellis fuit. Unde Aquila vertit, re-
cedentes; Pagninus, declinantes; Pintus, perversi; Septuaginta et S. Hieronymus, in Comment., inobedientes: obedientia enim non tantum est subdiutorum, sed et boni principis. Ut enim populus principi, sic ille Dei legibus parere debet. Populo precepit principis, principi lex Hinc, Deuter. XVI, 18, precepit rex ut rex habeat legem secum, canique legat cunctis diebus vita sua. Unde IV Reg. XI, 12, de Iosida pontifice dicitur: « Produxisse filium regis (Iosas puerum) et posuit super eum diaetam et testimonium; feceruntque eum regem. » Per te testimonium lex intelligitur, que regi simul cum regia corona dabatur, ut iuxta eam gubernaret. Idem seruenter Gentiles. Bias rogatus a quisnam esset vere princeps? Respondit: « Ille qui primus se legi subiicit. » Pindarus ait: « Lex est omnium mortalium regina. » Ratio est, quia, cum justitia sit finis legis, contempta lege fieri non potest quin principis justitiam contemnatur; quo facto sequitur seditiones ac turbulentia reipublicae status, indeque ejus pernicies et interitus. Recte ergo dixit Justinianus: « Princeps digna vox est legibus si subtiliter proficeret. » Perperam vero adulator illa Alexandro Magno ingemiscit quod temulentus Cithum amicum occidisset, dixit, justitiam pingi

astantem Jovi, eo quod justum sit quidquid Jupiter sive rex praecepit.

Denique hac congrue adaptat S. Bernardus, serm. 4 De Adventu, protoplastis nostris: « Principes, ait, tui infideles, vel, ut alia translatio habet, inobedientes, soci furum. Revera enim principes nostri Adam et Eva, principia propaginis nostrae, inobedientes et soci furum: qui quod filii Dei est, serpentis, immo diaboli per serpentem, consilio surripere tentant. Nec dissimilat injuriam filii patrum, sed continuo in ipsum hominem vindictam retribuit, et aggravat super nos manum suam. Omnes enim in Adam peccavimus, et in eo sententiam damnationis accepimus. »

24. PROPTER HOC AUT DOMINUS DEUS EXERCITUM. — Hic inquit Isaiae proprie Prophetam agere, sternere viam ad Christum, qui malis omnibus hactenus enarratis remedium dabit. Est ergo hoc pars capituli leta et consolatoria.

Heu! CONSOLABOR SUPER HOSTIBUS MEIS, ET VINDICABOR. — Forerius putat ἡ οὐαὶ τοῖς, vel ἡ οὐαὶ τοῖς, esse interjectionem non dolentis, sed insultantis, q. d. Exsulto, quia consolationem accipiam in Judeorum hostium meorum vindicta et infernu. Simili enim modo ait ipse, Ezech. v, 13: « Completo furorem meum, et requiescerem faciem indignationem meam in eis, et consolabor; » et Deuter. XXVIII: « Sicut ante Iustatus est Dominus super vos, bene vobis faciens, vosque multiplicans, sic letabitur dispersendo vos atque subvertentis. » Verum proprio Hebreum οὐαὶ, et Latinum « heu », dolentis est, non insultantis. Significat ergo Deus haec voce: primo, se dolentem et invictum punire peccatores, ut a sua indole et a seipso abiare videatur. Secundo, ponam fore gravem. Si enim medius gemitum cum quem videt ita agrum, ut uiri vel socii debeat, « Vir fortis tunc ingemiscit, quando se componit ad firmitatem, » ait Cicero in Tuscul. Ita fissores lignorum gravem daturi ictum, cum gemitu et suspirio eum elicunt. « Heu » ergo dolentis est, « consolabor » gaudientis: « consolabor, » id est vindicabor: prius enim hemisticulum, consolabor de hostibus meis, more hebreo explicatur per posterius, dum subdit, « et vindicabor de iniunctis meis. » Solent enim homines injury affecti gaudere et consolari, si se uelocius de hostibus possint: ita hic de se loquitur Deus humano more, ita tamen ut significet se, quia benignissimus est, longe secus quam homines, contra voluntatem ingenientem et gentem ad vindictam descendere, licet illa eius justitiae sit consolatione. Sic ergo vindicta eius et justitia mixta est cum clementia et misericordia, adeoque vindicta ipsa non tam peccatorem quam Deum ipsum affligit anthropopathos; quia Deus nolens, et quasi dolens peccatores puniri et affligi: quin imo idem in Deo est affectus quo vindicta puniri, et quo puniri condoleat et compaitur. Unde Hebreum οὐαὶ, tam dolentis quam gaudentis est, et tam heu quam εἰς, ut vertunt Septuaginta, significat; quia Deus solitum quod vindicta afferre solet, cum dolore percipit, vere prius pater etiam in iudeo et castigatione. Addo: huc Dei vindicta summa est misericordia; per hanc enim castigationem peccatores con-

veritatem et emendat, cumque ex inimico facit amicum, ex injusto justum, ex municipio diaboli et inferior servum Dei, et heretici os. Vide Cap. XLVI. unde sequitur :

23. ET CONVERTAT MANUM MEAM AD TE, ET EXCOURGAM AD PERGAM SCHEIAM TUAM; ET AUFERAM OMNEM STANNUM TUEM. — Vatabulus veritatem, purgabo instar impiorum scorias tuas. Verum scoria non solet saporem purgari, et Hebraeum **¶** bor non tantum saporem, sed omnem rem quae vim habet purgandi, significat : bor etiam purum significat, ut opere veritatem Noster. Rursum Vatabulus et Hebrei refutunt hec ad Semnacherib, qui obsecrit Jerusalem.

+ Pachach. Verum haec tantum fuerunt iniuriae, exim Semnacherib cepit aut vastavit urbem, quin immo per preces Isaiae et Ezechiele ipso cum suis ab angelo contritus est; quare meius haec refers ad captivitatem tum Babyloniam, tum Romanam, idque palebit, vers. 27. Porro verba haec sunt Dei iusti peccatis, sed propter peccatoribus : haec enim est mira Dei vindicta, qua peccata in homine persecutur, occidit et abolebit; sed mira sua clemencia peccatorum immitia, in aliam vitam transvertit, eique gratias et dona sua confert : facti enim ut, v. g., moriatur Petrus impurus, obrinus, incestus, superbus, et resurgat Petrus purus, sobrius, castus, humilis, etc. Estque metaphorab aurifabris et argenteris, qui per ignem argentum liquant, a scoria, stanno, aliisque metallis sacerunt et expurgant, q. d. si ent argenteris argenti massam impuram igne liquat et excoquunt, idque dia et sapimus (unde hebrei pro « couvertant » est בָּרְאַת asciit; id est reducunt et reversant manum, ut facit aurifaber ut opus expurgat, elmet et expaliat), donec purum argentum a stanno et scoria saceruntur : ita et ego igne tribulationum, plagarum, et hostium Chaldeorum et Romanorum tandem vos, o Judei excoquam et affligam, donec molobratia, injunctio, traditio Pharisaei, alioque sordes peccatorum a vobis plane secreta et expurgata fuerint, et ex plumbeis, stannicis ac ferreis hominibus fiantur, et argenti et aurei. Rursum puriam, et a medio tollam impios judices, principes, Pontifices, Scribas et Pharisaeos. Hui enim per scoriam et stannum accipi possunt, ut dixi vers. 22. Unde simili metafora confitior et argenti reprobi uitetur Jermias, cap. 4 in fine (1).

(1) Intellige hoc loco, Christiane lector, quod interdum vastationes et captivitates, uno et hæresum inundatio quæ fore totam terram occupat, sint veluti divinis missis conflagrationes in vindictam hostium Dei et abscondentes scorias, et fides electorum probata inventur. Sunt itaque flagella, et quasi initium damnationis impiorum; si autem mentem Dei attendas, sunt beneficia ipsorum. Finge argumentum cui admittunt est stannum sensum habere et metem, non pro beneficio doceret consilari et exuri? Doleret quidam stannum, et generet, quia aliquip contra voluntatem ejus fieret, et ei vis inferratur; gauderet vero argentum, quod ab injurya vindicatur et expurgatur. (Forerius.)

Nota : Hic tribulatio est formax et conflatorium, quo purgantur electi, improbi comburuntur. Vide dicta Threnor. i, 13, et Daniel. xi, 35.

26. ET RESTITUTAM JUDICES TUOS UT FURUNT PRIUS, ET CONSILIARIOS TUOS SICUT ANTIQUITUS. — Priores Hebreorum boni iudices fuerunt Moses, Josue, Gedeon, et alii in libris Judicium; ac post eos David, Solomon, Josaphat, etc. Restituit vero Deus tales post captivitatem Babyloniam, cum dedit eis Esdras, Nehemias, Iesum filium Josedech, Machabeos, etc. Ita S. Hieronymus, Chrysostomus Haymo, Hugo, Sanchez.

Rursum et magis, post captivitatem Romanam cujus illa Babylonica praesublum fuit et types, tempore Christi restituit Deus Iudeis pro Scribis et Phariseis impiorum et sanctos Apostolos, aliasque Ecclesiae Principes, qui primos illos iudices tum sapientia, tum diligenter, tum docendi regendique facilitate et felicitate supererant. De Apostolis enim haec accipiunt S. Hieronymus, Cyrilus, Hugo, Haymo, Dionysius, et Forerius, unde sequitur :

Post HEC VOCABERIS CIVITAS JUSTI. — Septuaginta et Hebreus civitas justitia, ut scilicet iusti principes, Esdras, Nehemias et alii habitent in Jerusalem, eamque iuste regant et iudicent, utque iustitia et iustus Deus in eum dominetur : illi enim principes regent populum iuxta iustas Dei leges ab eo praeceptoribus et sanctis. Alludit ad primum regem Solymorum, qui a probitate dictus est Melchisedech, id est rex iustitiae. Secundo, et magis vero, « vocaberis civitas justi », scilicet Christi, cum in nascetur, teque docebit et sanctificabit; maxime cum in Pentecoste in te mittit Spiritum Sanctum. Ita S. Hieronymus. Christus enim antonomastice in Scriptura vocatur Justus et Sanctus Sanctorum, adeoque omnes justificans et sanctificans : unde effectus ut Apostoli et eorum successores regerent Ecclesiam, non ad sua commoda vel gloriā, sed unam justissimam et sanctissimam Christi Domini voluntatem et gloriam in ea gubernanda intendo.

Urbs FINIAS, — scilicet Deo, in ejus unius fide, cultu et obedientia persistens : hinc ergo spectat custodiam primae tabulae Decalogi : sicut civitas justitia spectat secundam, ut dixi vers. 21. Ecclesiastes enim fuit Deo fidelis, qui fidem conjugalem Deo datum constanter servavit, cum Synagoga eam sepe violaret, et quasi adulteria iterum iterumque ad idola deflexerit.

27. SION IN JUDICIO REDIMETUR. — q. d. Israel per Cyrus liberabitur a Babylonie post iustum satisfactionem, scilicet pessimam 70 annorum captivitatis toleratam : illa enim hic vocatur iudicium, quia iusto Dei iudicio eis fuit infecta. Ille Septuaginta vertunt: Cum iudicio subeatur captivitas eis. Unde tunc Esdras, Nehemias alioque iusti iudices et principes reducent, regentque « eam in iustitia », ut explicui vers. precedentem. Alter Sanchez, « in iudicio », inquit, id est non temere, sed

cum delecta; quia scilicet illi reducentur qui erunt timentes Deum, ut ait Tobias, cap. vii., vers. 7, et quorum spiritum Deus suscitavit, ut dieatur I Esdrae 1, 1. Secundo, plenius et verius hoc factum est per Christum (ad quem de more hic avolat Propheta, iuxta Cap. VI et XII) qui cum iudicio, id est ex rigida iustitia, redemit Sion, id est Ecclesiam Iudeorum et Gentium, que capit in Sion et Ierusalem.

Ubi nota : Hic Christi redemptio, hæc fuerit opus summum elementum et misericordia, hic tamquam vocatum « iudicium et iustitia ». Primo, quia Christus ex iustitia soluto lytro, puta pretio sanguinis sui, nos redemit. Secundo, quia dæmon, ut ipse tyrannus, in iuste captivos tenet iudices, aliosque homines, hæc peccatores, agens eos proprio libitu ad omne scelus; unde justus haec tyranno a Christo privatus est. Tertio, quia licet diabolus a Deo potestatim tortor in peccatores accepit, ut eos occideret morte presenti et eterna, tamen non accepit potestatem in Christum iustum et Dei Filium. Unde quia ipsa haec potestate sua abusus est, dum cum per Judeos curavit occidi, hinc justus meruit carmen in totum privari : Christus etiam morte sua tam iniqua et indigna haec ipsum meruit; et hoc est quod ait Christus John. cap. xii., vers. 31 : « Nunc iudicium est mundi : nunc principes hujus mundi ejiciuntur foras. » Ita S. Hieronymus et Rupertus. Quarto, quia Christus Ecclesie et peccatoribus dux et infundit iustitiam, dum eos a peccato redimit et iustificat.

Anagogie Christus perfectissime redimet Sionem, id est Ecclesiam, ab omni malo tam enipto quam penite in resurrectione novissima, idque ob meritum pietatis et patientie Sionis in hac vita.

28. ET CONTERET (scilicet Deus, vide Cap. XVI) SCLESTOS, ET PECCATORIBUS SINUL : ET QUO DEREQUIERUNT DOMINUM, CONSUMENTUR. — His a temporis Christi revoluta Propheta ad suam sursumque supplicia; hæc ergo connecte cum vers. 24: « Viadicator de inimicis meis. » Secundo, tamen possunt haec quoque ad tempus Christi referri, q. d. Deus redimet Sion, id est fideles et pios Sionis, qui Christo credidit et obediunt; alios vero Sionis filios secundum carnem, pia Iudeos, qui Christi. credere et obediere nolent, « conteret » tanquam sceleros vel peccatores (plus enim est esse scelerum quam peccatorum), idque non tam filios quam sparios, immo hostes Sionis. Vide Cap. VII. Conteret, inquam, illos partim in hac vita per Titum et Vespasianum, partim in iudicio tum particulari, tum universali, eos ad gehennam condemnanto: tunc enim omnes « qui dereliquerunt Dominum, » id est Deum et Christum, « consumentur. »

Et QUI DEREQUIERUNT DOMINUM, CONSUMENTUR — puerat et arumnis captivitatibus in Babylonie : sicut enim ex toti Hebreorum milibus qui ex Egypto sunt egressi, ob eorum numerum pauci scilicet Josue et Caleb, ingressi sunt terram pro-

missam, ita et pauci e Babylone in Judeam redi- bunt. Ita Sanchez.

29. CONFUNDENTUR ENIM AB IDOLIS. — Perfidie Castigatione veritatis, a divis, ut insimulet invocationem Sanctorum, « Confundentur ergo ab idolis, » id est propter idola (sic sumitur a vel ab propter, Jerem. xxxi, 22 Osee vii, 16); quia scilicet videbunt idola sua, que coluerunt, et in quibus speraverunt, non posse se nec illos ab haec Dei clade liberare. Haec verba proprie pertinent ad tempus captivitatis Babylonie, non Romane temporis Christi, quia tunc Iudei non coluerunt idola sed in fine mundi sub Antichristo rursum at colent. Unde tunc rursum in his confundentur, quando eorum dux Antichristus cum suis cadent, et detrueretur ad tartara.

Et ERUBESCENT SUPER HORTIS QEOS ELEGANTES, — in quibus lascive et impudice celebatis idola, maxime obscenum, Beelphegor sive Priapum. Vide II Paralip. xv. 16. Sub « hortis » intellige et nemora idolis consecrata (1). Est enallage personae: transit enim a tercia ad secundam, significans hanc cladem non esse remotam, sed imminentem, et presentibus quibus loquuntur obvienturam. Vide Cap. XVI.

30. CUM FURRIS VELUT QUERCUS DEFLEXENTIBUS FOLIIS, — que quandam florens jam in hieme au senio defrondescens marcescunt, arescit, emoritur: ita et fiel et vobis : ut hortis pecantis, ut horti mortescit et puniuntur.

Et VELUT HORTUS AUSQUE AQUA (2), — qui sine humore ariet et squallit, nullumque virgas producit, ita et vos fama et arumnis in corpore tabescit: in anima vero aqua gracie destitutus absque fructu bonorum operum vitam agitis, non angelicam, non humanam, sed brutalem, sed diabolam, sed infernalem.

31. ET ENIT FORTITUDO VESTRA UT PAVILLI STUPRA (hebrei, ut stepa, scilicet accensa, que mox in favillam abit), ET OPUS VESTRUM QUASI SCINTILLA : ET SUCCEDEBUNT UTRIQUEM SINUL, ET NON ENIT QUI SUCCEDEBUNT. — « Utrumque » scilicet « opus » et « fortitudo. » Jam a fortitudinem Iudeorum vocat tum eorum urbes, muros, arma, arcus; tum potius idola, in quibus ipsi omnem suam spem et robur ponebant; unde pro **כִּי חָשׂוֹן**, jam alii punctis legunt **כִּי חָשָׁן**, id est fortis. Unde Vatabulus veritatis, erit fortissimus (deorum vestrorum) ut stepa. Per « opus » intelligit ornatum, pompa et cultum quem exhibebant idolas: rursum opes, fundos, palatia ope idolorum et diemnum

(1) Id est latras in nomoribus et sylvis plerumque culum exercerant, et circa Deorum sanctuaria hortos consecabant, ubi omnino abominationes perpetrabant. (2) In calidissima Orientis partibus, hortus est locus vel ager arboreus consistit, et diligentiori cura excultus: sic olivarum hortus erat quasi olivarum plantatio. Porro cum maxime siccitati obnoxia est ista regio, prope fontes hortos delineabant, et in eis quoddam aqua receptaculum fodabant, quod vel rivulus vel pluviae alebant.

per fraudes, injustitias et rapinas, parta, ac consequenter ipsas fraudes, injustitias et rapinas, aliasque impietatis opera, q. d. Haec omnia putabat esse fortissima foreque perpetua; at ego per Iudeam excludi illa delecto et comburam instar stipe, quae levu flama absumitur, comburam, inquam, tum per Babylonios, tum potius per ignem inferni: hic enim proprie erit inextinguibilis, in quo opera impiorum, omnisque eorum gloria, opes et fortitudo in ipso impio exurentur. Ita S. Basilus quem sequuntur S. Hieronymus et Haymo, qui utrum-

que incendium, sollicit temporale et aeternum, terrenum et gehennale, hic permiscent. Unde et Chaldeus verit: « Comburentur impii et eorum opera prava. » Alter hinc accipit Sanchez: Fortitudo, inquit, sunt moenia et turres, ignis sunt peccata, q. d. Moxia, que alias ridenter suos hostes, jam erunt stupre: quia, etiam si nullus hostis ea invaderet, peccata tamen vestra quasi hostes intus grassantes ea consumerent, et in cinerem redigerent, sicut ignis consumit arcam stipulam; sed hoc videtur esse mysticum.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Avolat ad Christum, praedicitque Ecclesiam quasi montem a Christo erigendam, quodque ad eam confluent omnes gentes, quae bella in pacem, gladios in ligones convertent. Secundo, vers. 6, reddit ad sua tempora, suorumque sceleris arguit. Tertio, vers. 10, praedicit cladem et vastationem Iudeam a Chaldeis inferendam. Denique, vers. ultimo, avolat ad Christum, monente ne eum, utpote Deum, lassent et exacercent.

1. Verbum, quod vidit Isaia filius Amos, super Iuda et Jerusalem. 2. Et erit in novissimis diebus preparatus mons dominus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes. 3. Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem domini, et ad dominum dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exhibet lex, et verbum domini de Jerusalem. 4. Et judicabit Gentes, et arguet populos multos: et confabulant gladios suis in vomeres, et lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad praelium. 5. Dominus Jacob, venite, et ambulemus in lumine domini. 6. Projiciet enim populum tuum, dominum Jacob: quia repleti sunt ut olim, et augures habuerunt ut Philistini, et pueri alieni adhaeserunt. 7. Repleta est terra argento et auro: et non est finis thesaurem ejus: 8. et repleta est terra ejus equis: et innumerabiles quadrigae ejus: et repleta est terra ejus idolis, opus magnum saurum adoraverunt, quod fecerunt duci eorum. 9. Et incurvavit se homo, et humiliatus est vir: ne ergo dimittas eis. 10. Ingredere in petram, et abscondere in fossa humo a facie timoris domini, et a gloria majestatis ejus. 11. Oculi sublimes hominis humiliati sunt, et incurvabitur altitudo virorum: exaltabitur autem dominus solus in die illa. 12. Quia dies domini exercitum super omnem superbum, et excelsum, et super omnem arrogantem: et humiliabitur. 13. Et super omnes cedros libani sublimes, et erectas, et super omnes querques basan. 14. Et super omnes montes excelsos, et super omnes colles elevatos. 15. Et super omnem turrim excelsam, et super omnem murum munitionis, 16. et super omnes naves Tharsis, et super omne quod visu pulchrum est. 17. Et incurvabitur sublimitas hominum, et humiliabitur altitudo virorum, et elevabitur dominus solus in die illa: 18. et idola penitus conterentur: 19. et introibunt in speluncas petrarum, et in voragine terrae, a facie formidinis domini, et a gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram. 20. In die illa projicit homo idola argenti sui, et simulacra auri sui, quae fecerat sibi ut adoraret, talpas et vespertilioes. 21. Et ingredietur sisserus petrarum, et in cavernas saxorum, a facie formidinis domini, et a gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram. 22. Quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus ejus est, quia excelsus reputatus est ipse.

Vers. 1. 1. VERBUM, QUOD VIDIT ISAIAS FILIUS AMOS, SUPER IUDA ET JERUSALEM (1), — eventurum non jam, sed tempore messie, quando sollicet ex iuda nascentur christus, apostoli, et ecclesia nova. De ea enim hic agi patet ex vers. seq., cum alit: « Et erit in novissimis diebus, » etc., et da eadem egit in fine capituli preced., vers. 26 et 27; eo ergo haec pertinent. Unde Septuaginta pro « et erit, » vertunt, quia erit, quasi causas dantes dictorum in fine cap. preced. Nota « verbum, » id est visio, puta visum, sive res visa. Vide Can. I.

Rursum symbolice S. Hieronymus: « Ille, inquit, potius verbum dicitur quam visio, eo quod priori capitulo Isaias videt visionem, hic vero verbum quod erat in principio apud deum (non in se, sed ut caro factum nos docuit in ecclesia), et in illa iudeis communans ad gentium veniat salutem: in ista a gentium salute incipiens, puniatur israel, ex utraque vocazione credentes in christi ecclesiastis congreget. »

Vers. 2. 2. ET ERIT — To « et » per hebraismum redundant, estique propheticæ exordium; solent enim hebrei liber vel orationem ordiri per « et », id est.

IN NOVISSIMIS DIEBUS, — in novissimo tempore, puta messie. Est synedoche. Dies enim et, ut S. joannes vocat, « hora novissima, » ponitur pro tempore ultimo legis christi satis prolixo. Ita S. Augustinus, epist. 80 ad Hesychium.

Nota: Christi tempus dicitur « novissimum, » id est posterius aut sequens (hoc enim tantum significat hebreum ἡ νέα ἡμέρα, id est propter non sit ultimum et novissimum. Si Jacob moriens filii ait, Gen. xlix, 1: « Congregamini, ut annuntiarem que ventura sunt vobis in diebus novissimis, » id est temporibus sequentibus, puta post meam mortem. Secundo, proprius tempus christi vocatur « novissimum, » tum quia christus est finis legis et prophetarum, tum quia est novissimum respectu originis et durationis mundi.

(1) Haec est igitur prima omnium visio seu propheta que durat usque ad cap. vi, et continet vaticinia sub oratione regnum edita, de christo dominio omnium prophetarum thes, de religione quam ipsi instituti, et ecclesia ipsius dignitate, de vastatione israel ob iniquitatem eorum criminis, et de sanctis reliquis que salvate sunt, ut repletum totum orbem vide ac cognitione veritatis.

In prima parte hujus capituli, Isaia gentilium auspiciata, scilicet: primo, ecclesiæ christi vistimel et palam propositum olim libero accessum, 2; secundo, tanquam veritatis magistrum illam avide auditorum, 3; tertio, sub hoc magisterio pacem et amicitiam constanter culturum, 4; quarto, iudeis ad eandem ecclesiæ frequentandam invitaturos, vers. 5.

In secunda parte, iudeis funesta vaticinatur, nam, ne quis miretur gentes quae ignorabant deum, divina haec pro iudeis perfundi, primo dat causam illorum reprobationis ob damnata artes, sceleris nefanda, 6, terrena studia, 7, et idolatriam, 8, 9; secundo, denuntiat iudeis divini vindictam, nec fuga declinandum, 10; nec reorum magnitudinem, amplitudinem aut pulchritudinem rethendam, 11-17; nec idolorum potentia cohibendam, 18-20; nec humano præsidio tolerandam, 22.

ac precedentium statum et statum: puta si tempus omne ab origine mundi dividis in primum, medium, et novissimum; sive in legem nature, Moysis, et gratia: tum enim lex gratie est ultima, nec alia lex aut status ei succedit. Frustr ergo arguantur iudei: Necdum est tempus novissimum, ergo messias nondum venit (2).

PREPARES MONS DOMINI. — Hebreum מְנֻחָה neschach significat non tantum preparatus, eructus, directus, sed eti fundatus, munitus, instrutus, firmatus et stabilitus; ut nullus virus, immo nec portæ inferi ei possint prevalere. Sic et alii sepe preparare caput pro firmare, ut Proverb. viii, 27: « Quando preparabat, id est fundabat, celos, aderant. » Psalm. xxii, vers. 2: « Super flumina preparavit, id est firmavit, eum, » scilicet terram.

Queres: Quienam est iste mons? Respondent Quidam lib. mons Respon. impo... et monti Carmelo et Thabori, aliquo per Primam leucas sursum attulit. Sed haec solum solite sunt nomen. Vide Galatium, lib. V, cap. iii.

Secundo, aliqui catholici per montem accipiunt sionis gloriam, quam scilicet ipse accipit, quando christus in templo est presentatus, dico an non doceadime, multa fecit miracula, et tandem spiritum sanctum in apostolos et celo misit. Verum hinc sensus symbolicus est.

Tertio, S. cyprianus, vel quisquis est auctor libri De Sina et Sion, non tem hunc aliut esse crucem christi. Rursum S. grorius, lib. I in I Regum, ali montem iudee esse beatam virginem: eis enim sanctis super omnes sanctos et angelos effulgit, et in terram montis eminuit. Ipsa enim a meritorum verticem supra omnes angelorum chorus usque ad solium dei tatis erexit, » inquit S. grorius in lib. I Regum, cap. 1, sub initium. Verum etiam haec symbolica et mystica sunt.

Quarto, S. Hieronymus, basilus, rupertus, et Quarta. multi alii veterum censem montem hunc esse christum. Hic enim est mons in vertice montium, id est apostolorum et prophetarum, quos sua doctrina et gratia supererat et excellit. Hic sensus cum sequenti coheret: christus enim est ecclesia caput; unde christus et ecclesia unum quid certum, iuxta regulas teonii apud S. Augustinum. Quidquid ergo de ecclesia dicitur, dicitur etiam de christo: et e converso.

Quinto, et apollinarie, cyrilus hic, et eusebius, lib. II Demonstr. cap. xxxii, athanasius, initio epist. ad epictetum, per montem intelligunt ecclesiam; hoc enim est omnis domini altissima, et maxime conspicua, perinde ac si in monte esset sita. Est

(2) Secundum hebreos, ubi in prophetis inventur in novissimo dierum, » id est tempore messiae est intelligendum. Unde tam hebrei quam christiani hoc caput de christo intelligendum docent, quod scilicet ecclesia christi ex gentibus in magnam congreganda sit multitudinem, idque predicatione novae legis ex jerusalem prædicta. (Munsterus.)